

Zihinsel Yetersizliğe Sahip Öğrencilere “İş Gücü Piyasa Analizi”ne Dayalı Meslekî Becerilerin Öğretim Sürecinin Betimlenmesi¹

Dr. Öğr. Üyesi Fidan ÖZBEY*

Düzce Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, Düzce / Türkiye,
fidanozbey@duzce.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6600-3931

Prof. Dr. Atilla CAVKAYTAR

Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, Eskişehir / Türkiye,
atilla.cavkaytar@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8067-1602

Öz

Bu araştırmada zihinsel yetersizliği olan öğrencilere iş gücü piyasa analizi ve iş analizi temelinde meslekî becerilerin öğretilmesi sürecinin betimlenmesi hedeflenmiştir. Bu araştırma, eylem araştırması olarak desenlenmiştir. Araştırmada veri toplama tekniklerini, gözlem, görüşme, günlük, saha notu, görsel ve işitsel dokümanlar, toplantı tutanakları ve süreç ürünleri oluşturmaktadır. Araştırmada yaşları 16-17 aralığında ikisi kız, biri erkek olmak üzere üç hafif düzeyde zihinsel yetersizliği olan öğrenci ile çalışılmıştır. İki ay atölye eğitimi ve iki ay iş başı (fabrika) eğitimi olmak üzere toplam

¹ Bu araştırma, “Zihinsel Yetersizliği Olan Öğrencilere İş Analizi Temelinde Tekstil İşçiliği Becerilerinin Öğretilmesi: Bir Eylem Araştırması” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir, TÜBİTAK “Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu” tarafından 113K453 numaralı Hızlı Destek (1002) Projesi olarak desteklenmiştir, “DADD 16th International Conference on Autism Intellectual Disability and Developmental Disabilities” konferansında poster bildiri olarak sunulmuştur.

4 ay sonunda zihinsel yetersizliğe sahip öğrenciler, gerçek iş ortamında tam bağımsız istihdam edilebilir düzeye ulaşmışlardır.

Anahtar Kelimeler: İşgücü piyasası analizi; İş analizi; İşbaşı eğitimi; Meslekî eğitim, Zihinsel yetersizliği olan birey.

Teaching Textile Labor Skills Based on Job Analysis to Students with Intellectual Disabilities

Abstract

The purpose of this study is to describe the process of teaching vocational skills to students with intellectual disabilities based on labor market analysis and job analysis. This research was designed as an action research project. The data collection tools consisted of observation, interview, diary, field notes, visual and auditory documents, meeting reports, and process products. During the research, three students, a boy and two girls with mild intellectual disabilities between the ages of 16 and 17, were studied. At the end of the study target students demonstrated capability of working completely independently in a real job environment.

Keywords: Labor market analysis; Job analysis; On-T-the-job training; Vocational training; Individuals with intellectual disability.

Extended Summary

Purpose

The purpose of this study is to describe the process of teaching vocational skills to students with intellectual disabilities based on labor market analysis and job analysis.

Method

This is an action research project. In the present study, the data collected weekly were analyzed by the researcher and reviewed by the validity committee, which had been determined by the researcher, at regular intervals. In this way, the problems emerging in the implementation process and the sources of these problems were handled, and solution suggestions were put forward. In the validity committee meetings, action plans were created in regard to the problems encountered in the implementation process based on the solution suggestions put forward. Then such plans were put into practice to solve the

related problems. This cycle (i.e., determining the problems, discussing them in the validity committee, putting forward solution suggestions, creating action plans based on these suggestions, and implementing the plans) was maintained throughout the research process. Observation, interview, journal, field notes, documents, meeting minutes, and process products were used for data collection. While the written documents were analyzed via charts and tables, observations, interviews, daily field notes, and visual and auditory records were analyzed by means of NVivo10™). Three vocational training center students participated in this study. They were 16 to 17 years old. Two of them were female, and one was male. These 9th grade vocational training center students had mild intellectual disabilities. The Prerequisite Skills Evaluation Scale, which was developed by the researcher, was administered to these students. This evaluation scale covers skills such as fine motor skills, imitation skills, and instruction follow-up skills. A 4-month process was carried out with these three students having prerequisite skills. All of the students had independent self-care skills. The workshop was founded in an area of four square meters on the second floor of the vocational training center. All the materials needed for shirt packing in this workshop were supplied by the researcher in advance. In addition, all the teaching practices carried out were video-recorded via a video camera. After the students reached a level where they could independently perform these skills in the workshop, the environment was changed. The students then started working in a real workplace environment. The real workplace environment was a textile factory situated close to the vocational training center. It was a male shirt factory having 150 workers. The students, who had learned the skills in the workshop, could directly take part in production and pack 300 shirts a day. The students took part in production in the factory for 2 months. All activities in the factory were also video-recorded via a camera, and the research data were obtained from these records.

Results

At the end of the study target students demonstrated capability of working completely independently in a real job environment.

Discussion

Labor market analyses are effectively carried out in the United States of America. The U.S. Bureau of Labor Statistics was established for this purpose. This bureau, which is responsible for collecting, analyzing, and

disseminating information concerning employment and economy, conducts analyses similar to the general and local labor market analyses carried out by The Turkish Employment Agency (ISKUR) in Turkey every year. According to the year 2013 data of the Department of Labor's Office of Disability Employment Policy 34% of disabled employees worked in part-time jobs in 2013. This rate was 19% for nondisabled individuals. Disabled employees worked in the fields of transportation and manufacturing much more than nondisabled employees that year. Nondisabled individuals worked in managerial/administrative positions much more than disabled individuals. Another distinctive feature of the present study is that the students were supported by the researcher for 2 months in the process of generalizing the vocational skills learned in the workshop environment to the real job environment, and they turned out to be capable of working independently in the real job environment at the end of this process.

A study was conducted to provide individuals with intellectual disabilities in Turkey with jobs in the real job environment through a systematic and comprehensive vocational training program. That study, which was carried out by Cavkaytar (2012) was a project entitled, *Project on Giving Vocational Training on Waiting to Adults with Intellectual Disabilities*. In that project, young people with intellectual disabilities were provided with waiting skills in the real job environment. It was a comprehensive and functional study in that it taught a job, not just one skill, by implementing a comprehensive vocational training program in the real job environment. The number of studies of this sort should be increased so that vocational training programs that may contribute to the improvement of individuals with intellectual disabilities are developed; the implementation of these programs in schools becomes more common; and research conducted in real job environments is encouraged. Finally, the researcher took some measures to make sure that the workshop opened in the vocational training center would still serve other students after the research was completed.

Conclusion

It was observed that the students were able to independently perform all of the afore-mentioned skills with a success rate of 100% for three consecutive sessions. At the end of the workshop practices, the students were placed in the packing department of a male shirt manufacturing factory (i.e., a real job environment), and they participated in production by working 2 days a

week for 2 months. After 4 months, the students, who received workshop training for 2 months and factory training for 2 months, turned out to be capable of working completely independently. Later, one of the students was placed in a minimum wage and insured job in the folding and packing department of the factory through the cooperation of the researcher and the workplace coordination teachers. Social validity data were collected through interviews conducted with the students, families, educators, and factory personnel in this study. The social validity findings show that this is an important and functional scientific study in terms of its aims, scope, and results.

Giriş

Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) resmî web sayfasından yapmış olduğu bilgilendirmeye göre Dünya nüfusunun yaklaşık %15'inin bir engel durumuna sahip olduğu ifade edilmektedir (Bilican ve Polat, 2018). Türkiye İstatistik Kurumu tarafından gerçekleştirilen 2011 Nüfus ve Konut Araştırması verilerine göre ise ülkemizde 4 milyon 882 bin 841 engelli mevcuttur. Sayıları beş milyona yaklaşan engelli bireylerin %62'sinin işsiz olduğu belirtilmektedir. İŞKUR (Türkiye İş Kurumu) verilerine göre 2017 yılında 100.201 engelli birey işe başvurmuş ve aynı yıl içerisinde 12.151 engelli birey işe yerleştirilmiştir. Engelli bireylerin işe yerleştirilme oranlarının bu denli düşük olmasında meslekî eğitim hizmetlerinden kaynaklanan sorunların büyük payı olduğu düşünülmektedir (Arıkan, 2018) Ülkemizde engelli bireylere yönelik meslekî eğitim hizmetleri yeterli düzeyde sağlanamamaktadır (Aktaş, Gergin, Kuz, Mutluoğlu, Uğurlu ve Yılmaz, 2004; Aydınonat, 2012; Başar-Coşgun, 2010; Eren, 2010; Gündoğdu, 2010; Hasircioğlu, 2006; Meşhur, 2004; Özbey, 2018; Özdemir, 2008; Toplu, 2009; Yalçın, Sedlackova, Petrie, Kamlinski, Luhse ve Jukantupa, 2007; Yılmaz, 2004). Yılmaz (2004) engellilerin istihdam edilememelerinin ya da istihdam edilseler dahi, düşük ücretli, basit, uzmanlık gerektirmeyen işlerde istihdam edilmelerinin temel nedeninin meslekî eğitim yetersizliği olduğunu vurgulamaktadır.

Bazı araştırma bulguları, ülkemizde özel gereksinimli bireyleri mesleğe hazırlayan özel eğitim meslekî eğitim merkezlerinde yürütülen meslekî eğitim hizmetlerinin yeterli düzeyde sağlanmadığını göstermektedir (Başar-Coşgun, 2010; Gündoğdu, 2010; Gürsel, Ergenekon ve Batu, 2007; Özdemir, 2008; Yalçın, Sedlackova, Petrie, Kamlinski, Luhse ve Jukantupa, 2007). Gürsel ve arkadaşları (2007) yetersizliğe sahip öğrencilerin işe geçiş sürecine yönelik yaptıkları araştırmada ülkemiz eğitim sisteminde yetersizliği olan

öğrencilerin işe geçişte yerleştirme öncesi ve sonrası sürecin yeterince iyi işlemediği, öğrencilere buldukları ilin iş gereksinimlerine yönelik meslekî eğitim verilmediği, özel eğitim meslekî eğitim merkezi öğretmenlerinin ifadelerine göre: bu merkezlerde öğretilen becerilerin çocukların temel bazı iş alışkanlıkları kazansalar da, mezun olduklarında bir iş edinmelerini sağlayacak beceriler olmadığı, okuldaki atölyelerin buldukları ildeki iş ihtiyaçlarına cevap verecek atölyeler olmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca bu çalışmada okullarda atölyeler açılmadan önce ilin iş alanlarının incelenmesi ve ona göre atölyelerin açılmasının gerekliliği vurgulanmıştır (Gürsel, Ergenekon ve Batu, 2007). Bir başka çalışmanın bulguları da benzer şekilde, özel eğitim meslekî eğitim merkezlerinde buldukları ile yönelik iş gücü analizleri yapılmadığını, bu nedenle okullarda iş alanlarına yönelik olmayan beceriler öğretildiğini göstermektedir. Ebeveynler çocuklarının okulda yalnızca el becerisi kazandıklarını, iş ve meslek becerisi kazanmadıklarını ifade etmişlerdir. Okulda çocuklarının mesleğe yönelik hazırlanmalarının, hatta onlara staj ya da iş deneyimi imkânlarının sağlanmasının gerekliliğini vurgulamışlardır (Başar-Coşgun, 2010). Engellilerin meslekî eğitimi ve rehabilitasyonu alanında, karar mekanizmaları, uygulayıcılar/okullar ve iş piyasası arasındaki koordinasyonun yetersiz düzeyde olduğu belirtilmektedir (Mengü, 2018; Yalçın, Sedlac-kova, Petrie, Kaminski, Luhse ve Jukantupa, 2007).

Meslekî eğitim veren kurum ve merkezlerin bölgenin istihdam ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak meslekî ve teknik eğitim vermeleri gerekmektedir. Bu, meslekî ve teknik eğitimin bir ilkesidir (Doğan, 1983). Bu nedenle meslekî eğitim merkezlerinde atölye açmadan önce bulunulan bölgede iş gücü piyasa analizleri yapılarak, işgücü piyasasındaki ihtiyaçlar saptanmalı, işletmelerin engelli iş gücü ihtiyaçları belirlenmeli ve bu bilgiler doğrultusunda atölyeler veya meslek kursları açılmalıdır. Meslekî eğitim programları da bu doğrultuda hazırlanmalıdır. Bir başka deyişle meslekî eğitimde birincil amaç, istihdam odaklı iş anlayışı olmalıdır (Gündoğdu, 2010; Hasırcıoğlu, 2006; Köksal, 2010). “Millî Eğitim Bakanlığına Bağlı Meslekî ve Teknik Öğretim Okul ve Kurumları Bölüm, Atölye ve Laboratuvar Şefliklerine İlişkin Yönerge”ye göre okullarda atölye açılmadan önce açılması düşünülen atölye ile ilgili çevrenin o meslek alanındaki insan gücü ihtiyacı, meslek alanıyla ilgili olarak yörede ve ülke genelinde çalışan insan sayısı, yörede mevcut işletmeler, eğitim alacak öğrenci potansiyeli, okulun fiziksel kapasitesi, araç-gereç ve makine/teçhizat donanım durumu, gibi durumların dikkate alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Ancak bu merkezlerde sunulan meslekî eğitim ve

rehabilitasyon hizmetleri, işgücü piyasasında herhangi bir araştırma yapılmadan belirlenmektedir. Bu nedenle, engelli öğrenciler meslekî eğitim ve rehabilitasyon olsa bile iş bulmada zorluk yaşamaktadır (Mengü, 2018; Yalçın, Sedlackova, Petrie, Kaminski, Luhse ve Jukantupa, 2007). Bu noktada ile yönelik iş gücü piyasa araştırmaları ve istihdam analizlerinin önemi göze çarpmaktadır. İl bazında iş gücü ihtiyaç analizi yapılarak ilde hangi mesleklere ve becerilere ihtiyaç olduğunun belirlenmesi, istihdam ve meslekî eğitim ihtiyaçlarının tespit edilmesi, işgücü piyasasına uygun aktif işgücü piyasası politikalarının planlanması ve uygulanması açısından büyük önem taşımaktadır. Yerel işgücü piyasası ihtiyaçları bilinmeden ve doğru bilgilere sahip olmadan gerek işe yerleştirme hizmetlerinin gerekse meslekî eğitim programlarının sağlıklı bir şekilde uygulanması mümkün değildir (Çetinkaya, 2012).

Bu araştırmada, Sakarya iline yönelik olarak engelliler için “İş Gücü Piyasa Analizi”nin gerçekleştirilmesi ile Sakarya ili için engellilerin istihdam edilebileceği, yaygınlık oranı yüksek olan sektörlerin, kurum ve kuruluşların ve istihdam ihtiyaçlarının belirlenmesi hedeflenmiştir. Böylelikle Sakarya ilinde engelli personel adaylarının yönlendirilip yerleştirilmesi için uygun sektör ve meslek dallarının belirlenmesi ve engelli personel adaylarının mesleğe hazırlanma sürecine ışık tutulması hedeflenmiştir. Ayrıca bu analiz sonucunda belirlenen bir iş türü için Sakarya Meslekî Eğitim Merkezinde atölye açılması ve bu atölyede zihinsel yetersizliği olan öğrencilere belirlenen iş türüne yönelik bir meslekî eğitim programı hazırlanarak iş öğretimi çalışmaları yürütülmesi ve son olarak da iş öğretimi sürecinden geçen zihinsel yetersizliğe sahip öğrencilerin, gerçek iş ortamında öğrendikleri bu becerileri uygulayarak istihdamda bağımsız çalışabilir düzeye ulaşmaları hedeflenmiştir. Bu araştırmada temel olarak, zihinsel yetersizliğe sahip öğrencilere istihdam analizine dayalı meslekî becerilerin öğretim sürecinin betimlenmesi hedeflenmiştir. Bu temel amaç doğrultusunda şu sorulara yanıt aranmıştır:

- a) Sakarya ili engellilere yönelik iş gücü piyasa analizi sonuçları nasıldır?
- b) Özel eğitim meslekî eğitim merkezinde iş gücü piyasa analizine dayalı atölye açma süreci nasıl gerçekleşmektedir?
- c) Yeterliklere dayalı bir meslekî eğitim programının öğeleri nelerdir?
- d) Atölye ortamında zihinsel yetersizliğe sahip bireylere iş öğretimine yönelik bir meslekî öğretim süreci nasıl gerçekleştirilmektedir?
- e) Zihinsel yetersizliğe sahip bireylere atölye ortamında iş öğretimine

yönelik yapılan meslekî öğretimin gerçek iş ortamında genelleme süreci nasıldır?

Yöntem

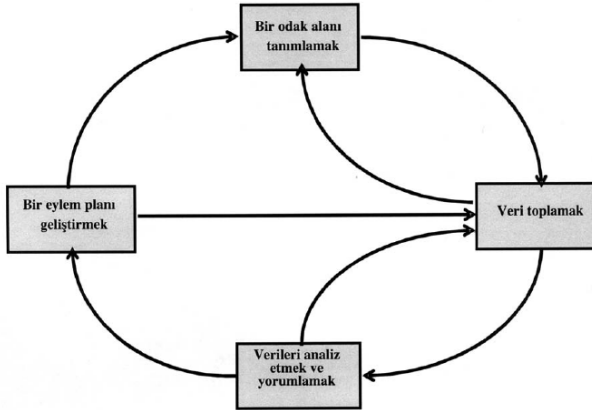
Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan eylem araştırması ile desenlenmiştir. Uzuner (2005) niteliksel araştırmaları düzenleme çeşitliliği bakımından; a) vaka çalışmaları, b) çok sahalı çalışmalar ve c) uygulamalı niteliksel araştırmalar olmak üzere, üç başlık altında ele almıştır. Eylem araştırması, “uygulamalı niteliksel araştırmalar” kapsamında değerlendirilmektedir. Mills (2003) eylem araştırmasını, bir öğrenme/öğretim ortamındaki öğretmenler, yöneticiler, danışmanlar ya da ilgili araştırmacılar tarafından öğrencilere daha iyi öğrenme ve öğretimin nasıl sağlanabileceği hakkında bilgi toplanan sistematik bir model olarak tanımlamaktadır. Johnson (2005) ise, eylem araştırmasını, eylemlerin ya da öğretimin kalitesini anlamak ve artırmak için gerçek okul ve sınıflarda araştırma yapma süreci olarak tanımlamaktadır. Eylem araştırmalarındaki eylem, eğitim uygulamalarını anlama, değerlendirme ve değiştirmeyi hedeflemektedir. Bu tür araştırmalar, eğitim uygulamalarını geliştirmeyi amaçlamakta ve eğitim/öğretim durumları üzerine veri toplama ve yorumlamayı gerektirmektedir. Uzmanlar ve eğitimciler tarafından uygulanmakta ve uygulamalı problem çözmeye odaklanmaktadır. Eylem araştırmaları; sistematik eleştirel yansıtmaları, eylemleri, eylemleri gözden geçirmeyi ve gelecek eylemleri planlamayı içermektedir (Costello, 2007).

Mills (2003) eylem araştırmasının pek çok uzman tarafından farklı modeller çerçevesinde yürütüldüğünü belirtmektedir. Örneğin Kurt Lewin (1957) planlama, yürütme ve kavramayı içeren bir spiral şekli önerirken; Stephen Kemmis (1988) kavrama, planlama, ilk eylem basamağı, izleme, yansıtma, yeniden düşünme ve değerlendirme basamaklarını içeren başka bir model önermiştir. Emiliy Calhoun (1994) bir alan seçme, veri toplama, veriyi organize etme, veriyi analiz etme-yorumlama ve eylemi uygulamayı içeren bir model önermiştir. Ernest Stringer (1996) ise görme, düşünme ve eyleme geçmeyi içeren bir model önermiştir. Richard Sagor (2000) odak alan seçme, teoriyi açıklama, araştırma sorularını belirleme, veri toplama, veri analiz etme, sonuçları raporlaştırma ve eylem basamakları için bir problem tanımlama, problemin adresi için yer belirleme, gerekli bilgileri betimleme, veri toplama, veriyi analiz etme, eylem için bir plan geliştirme, planı uygulama ve sonuçta değişim olup olmadığını yansıtma basamaklarından oluşan bir sıralama

önermiştir. Gordon-Wells (1994) ise gözlem, yorumlama, planı değiştirme, eylemi uygulama ve kişisel teoriden oluşan bir model önermiştir (akt; Mills, 2003).

Mills (2003) tüm bu modellerden farklı bir model önermiştir. Şekil 1’de Mills’in önerdiği eylem araştırmalarının diyalektik döngüsü gösterilmektedir:

Şekil 1. Eylem Araştırmalarının Diyalektik Döngüsü (s.19).

Şekil 1’de görüldüğü gibi bu döngüde dört ana öge görülmektedir. Bu ögeler; bir odak alan tanımlama, veri toplama, veri analiz etme ve yorumlama, bir eylem planı geliştirme olarak döngüsel bir sıra takip etmektedir.

Bu araştırma bir odak alan tanımlama evresinde araştırmacı gözlem ve görüşme teknikleriyle çalışacağı konu ile ilgili var olan durum hakkında bilgi toplamış, odaklanacağı konuyu belirlemiştir. Ardından araştırmacının uygulama aşamasına geçilmiştir. Bu aşamada ilk olarak Sakarya ilinde engellilere yönelik iş gücü piyasa analizi yapılmıştır. Ardından atölye uygulaması aşamasına geçilerek hedef görevler, zihinsel yetersizliği olan üç öğrenciye atölye ortamında kazandırılmıştır. Bu süreç sonlandırıldıktan sonra ise fabrika uygulaması evresine geçilmiştir. Hedef görevleri öğrenen öğrenciler öğrendikleri bu görevleri fabrika uygulaması kapsamında gerçek iş ortamına genellemişlerdir. Ayrıca gerçek iş ortamında farklı yeni görevlerin de öğretimi iş başında yapılmıştır. Tüm bu uygulama süreçlerinde araştırmacı her hafta veri toplamış ve verileri haftalık olarak analiz etmiştir. Araştırmacı tarafından analiz edilen veriler haftalık olarak geçerlik komitesine sunulmuş ve geçerlik komitesinde yeni eylem planları geliştirilmiştir. Araştırmacı yeni eylem planlarını her geçerlik komitesi toplantısı sonrası uygulama ortamında uygulamış ve her

uygulamada veri toplamaya devam etmiştir. Haftalık olarak toplanan verilerin analiz edilmesi, analiz sonuçlarının geçerlik komitesi ile değerlendirilmesi ve yeni eylem planlarının geliştirilmesi süreçleri döngü şeklinde araştırma sonlandırılıncaya kadar tekrarlanmıştır.

Ortam.

Araştırmanın atölye uygulaması evresi Sakarya il merkezinde bulunan Milli Eğitim Bakanlığına bağlı bir meslekî eğitim merkezinde gerçekleştirilmiştir. Merkez iki katlıdır ve atölye merkezin 2. katında yer almaktadır. Fabrika uygulaması evresi ise meslekî eğitim merkezine 2 km uzaklıktaki bir tekstil fabrikasında yürütülmüştür. Tekstil fabrikası üç katlı bir gömlek üretim fabrikasıdır. Fabrikanın ikinci katı üretim bölümüne ayrılmıştır. Uygulamanın yürütüldüğü paketleme bölümü ikinci katta yer almaktadır.

Araç ve gereçler.

Araştırma sürecinde çeşitli araç ve gereçlere ihtiyaç duyulmuş ve bu araç gereçler araştırmacının yürütücülüğünü üstlendiği 113K453 No'lu Tübitak projesi kapsamında desteklenerek temin edilmiştir. Bu malzemeler arasında kamera, yazıcı, ses kayıt cihazı, tripod, projeksiyon cihazı, harici bellek, NVİVO 10 programı, bilgisayar ve gömlek paketleme malzemeleri yer almaktadır. Ayrıca öğrencileri düzenli olarak fabrikaya götürmek için araç kiralama bedeli de Tübitak tarafından karşılanmıştır.

Öğretim yöntemi.

Bu araştırma kapsamında gerçekleştirilen öğretim uygulamalarında aşamalı yardımla öğretim yöntemi kullanılmıştır. Aşamalı yardımla öğretim yöntemi; çoğunlukla yetişkin yetersizliğe sahip bireylere zincirleme beceriler öğretilirken kullanılmaktadır. Bu yöntemde uygulamacı öğretime kontrol edici ipucunu sunarak başlamakta ve zamanla kontrol edici ipucunu ortadan kaldırmaktadır. Bu yöntemi diğer yanlış öğretim yöntemlerinden ayıran nokta, uygulamacının bireyin gösterdiği performansla ilgili olarak kontrol edici ipucunu sunup sunmamaya, ipucu türü ve miktarında değişiklik yapıp yapmamaya ilişkin anlık kararlar almasıdır (Tekin-İftar ve Kırcaali-İftar, 2006). Bu yöntemi uygulamak için altı evrenin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. İlk evrede bireye tepkide bulunması için verilecek uyaran belirlenir. İkinci evrede, kontrol edici ipucu belirlenir, üçüncü evrede ipucunu silikleştirme süreci belirlenir, dördüncü evrede bireyin tepkilerine ne şekilde yanıt verileceği belirlenir. Beşinci evrede veri kayıt yöntemi belirlenir. Altıncı ve son evrede uygulama gerçekleştirilir, bu esnada kayıt tutulur ve bireyin

performansına göre gerektiğinde değişiklik yapılır (Tekin-İftar ve Kırcaali-İftar, 2006).

Çalışma Grubu

Araştırmaya, Sakarya’da bir meslekî eğitim merkezine devam eden Burcu, Mine ve Can isimlerinde (kod isim) hafif düzeyde zihinsel yetersizliğe sahip 3 öğrenci katılmıştır. Bu öğrencilerin belirlenmesi sürecinde bazı ön koşul özellikler göz önünde bulundurulmuştur. Bu özellikler şu şekilde sıralanmaktadır: 15-17 yaş döneminde olması, okula devam sorunu olmaması, ailesinin işbirliğine açık olması, iki ve daha fazla basamaklı sözel yönergeleri yerine getirebilmesi, ailesinin ve kendisinin çalışmaya katılım için gönüllü olması, en az 15 dk. süre dikkatini etkinliğe verebilmesi, nesne-rakam eşlemesi yapabilmesi, arka-ön, alt-üst, uzun-kısa, iç, dış ve orta kavramlarını ayırt edebilmesi, küçük kas becerilerini yerine getirebilmesi: düğme ilikleme, tutma, katlama, ip geçirme, kumaşa ataç takma, iğne takma gibi ince motor becerileri yapabilmesi. Bu ön koşul özellikler araştırmacı tarafından geliştirilen ön koşul belirleme kontrol listesi kullanılarak değerlendirilmiştir. Bu araştırmaya ayrıca öğrencilerin anneleri de katılmıştır. Süreç sonunda 3 annenin çocuklarında gelişmelerine yönelik gözlemlerini belirlemek için görüşleri alınmıştır. Ek olarak araştırma sürecini şekillendiren; fabrika personeli, iş yeri koordinatör öğretmeni, geçerlik komitesi üyeleri, tez izleme komitesi üyeleri de araştırmanın katılımcıları arasında yer almaktadırlar. Fabrika personeli; işveren ve bölüm şefleri olmak üzere toplam 3 kişiden oluşmaktadır. Araştırmanın fabrikada gerçekleştirilen evresini en başından sonuna kadar gözlemlemişler ve bu gözlemlerine ilişkin görüşleri alınmıştır. İş yeri koordinatör öğretmenin de hem atölye hem de fabrikada uygulamalar konusunda görüşlerine başvurulmuştur. Aynı zamanda birinci evre olan durum saptama sürecinde araştırmaya yön veren görüşleri ile desteklemiştir. Geçerlik komitesi üyeleri özel eğitim alanından iki öğretim üyesi ile nitel araştırma alanında çalışan bir öğretim üyesi olmak üzere toplam üç öğretim üyesinden oluşmuştur. Araştırma sürecinde her hafta gerçekleştirilen geçerlik toplantılarında araştırmacıya yön veren görüşleri ile araştırma sürecinin şekillenmesine katkı sağlamışlardır. Tez izleme komitesi üyeleri ise geçerlik komitesi üyelerinden farklı olarak özel eğitim alanında çalışan bir professor ve iki doçentten oluşmaktadır. Tez izleme komitesi üyeleri altı ayda bir gerçekleştirilen tez izleme komitesi toplantılarında araştırma sürecine yön veren görüşleri ile destek sağlamışlardır. Ayrıca geçerlik komitesi toplantılarında alınan kararlar araştırmacı tarafından tez izleme komitesi ile haftalık olarak paylaşılmış ve tez izleme komitesi üyeleri

bu kararları düzenli olarak okuyarak görüşlerini bildirmişlerdir. Böylelikle araştırma süreci; hem tez izleme komitesi hem de geçerlik komitesi üyelerinin görüşleri doğrultusunda şekillenmiştir.

Araştırmacı, ilk merhalede uygulama ortamında katılımcı olarak gözlemci rolünü üstlenmiştir. İkinci merhalede ise uygulamacı rolünü üstlenmiştir. Uygulama sürecinde gerçekleştirilen uygulamaları yürütmüş ayrıca düzenli olarak verileri haftalık toplamış ve analiz etmiştir.

Veri Toplama Araçları

Eylem araştırmasında nitel veri toplama tekniklerinden yararlanılabildiği gibi nicel teknikler de kullanılabilir (Mertler, 2006; Mills, 2003, Uzuner, 2005). Araştırma sürecinin ayrıntılı ve bütüncül olarak betimlenmesine katkı sağlamak ve bulguları desteklemek için en azından üç farklı veri toplama tekniğinden yararlanmanın önemli olduğu belirtilmektedir (Mills, 2003). Araştırma sürecinde toplanan verilerin tür ve dağılımları Tablo 1’de detaylı olarak verilmiştir.

Tablo 1. Toplanan Verilerin Tür ve Dağılımları

Veri Türleri	Sayı	Toplam Süre	Toplam Sayfa Sayısı
Video Görüntüleri	510	3.067 dk. 33 sn.	
Ses Kayıtları	33	859 dk. 77 sn.	
Fotoğraflar	4692		
Geçerlik Komitesi Toplantı Tutanakları	15		179
Tez İzleme Kurulu Toplantı Tutanakları	4		72
Görüşme Dökümleri	20		105
Gözlemler	5		44
Günlükler	1		139
Mail Yazışmaları	86		
Veri Kayıt Formları	210		
Nvivo Dökümleri			77

Bu araştırmada öğrencilerin atölye ve fabrika uygulamaları kamera ile kayıt altına alınmıştır. Öğretmen, işveren ve anneler ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler ise ses kayıt cihazı ile kayıt edilmiştir. Öğrencilerin ortaya koyduğu ürünler fotoğraflar ile kayıt altına alınmıştır. Geçerlik ve tez izleme komitesi toplantı tutanakları araştırma sürecine yön veren veri toplama teknikleri olarak değerlendirilmiştir. Araştırmacının uygulama öncesinde gerçek iş ortamında yaptığı gözlemlere ilişkin veriler, gözlem formları ile toplanmıştır. Ayrıca araştırmacı her gün günlük tutarak araştırma sürecini kendi öznel yorumları ile kayıt altına almıştır. Bu günlükler araştırma sürecinin tarihsel sıralaması bağlamında araştırmacıya bulguları oluştururken kolaylık sağlamış ve araştırmacının öznel yorumlarından alıntı yapılarak bulgular

desteklenmiştir. Araştırmacının başka uzmanlardan aldığı uzman görüşleri ise mail verilerini oluşturmaktadır. Uygulama esnasında öğrencilerin performansları veri kayıt formları ile kayıt altına alınmıştır. Tüm bu kayıtlar NVİVO programına kaydedilip, analiz edilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analiz Edilmesi

Nitel araştırmaların temel özellikleri arasında verilerin çözümlenmesinin veri toplama sürecinde devam etmesi gelmektedir (Mertler, 2006). Veri çözümlenmesi süreci; verilerin sentezini, değerlendirilmesini, sınıflandırılmasını, kavramsallaştırılmasını ve kavramlar arasında ilişkiler kurulmasını gerektiren bir süreçtir (Cavkaytar, 2009). Yıldırım ve Şimşek (2011) veri çözümlenmede iki yönteme değinmiştir. Bunlardan ilki betimsel analiz, diğeri içerik analizidir. Bu araştırmada elde edilen veriler betimsel analiz ile çözümlenmiştir. Betimsel analiz, daha çok araştırmacının kavramsal yapısının önceden açık biçimde belirlendiği araştırmalarda kullanılır. Bu araştırmada nitel verilerin çözümlenmesinde, verilerin ilişkisi ve tutarlılığına bakmak için “veri toplama sürecinde” ve “veri toplama süreci sonunda” olmak üzere iki merhaleli bir çözümlenme gerçekleştirilmiştir.

Veriler çözümlenirken araştırmacının amaçları ve alt amaçları göz önünde bulundurularak bir çerçeve oluşturulmuştur. Verilerin hangi temalar altında düzenleneceği oluşturulan bu çerçeveye göre belirlenmiştir. Örneğin fotoğraf verileri; “atölyenin kurulması”, “atölye uygulamaları” ve “fabrika uygulamaları” temalarına hizmet eden veri kaynaklarıdır. Video kayıtları; “atölye uygulamaları” ve “fabrika uygulamaları” temaları altında düzenlenmiştir. Dokümanlar ise “iş gücü piyasa analizi” teması altında düzenlenmiştir. Tematik çerçeve oluşturulduktan sonra ise elde edilen tüm verilerin bu çerçeveye göre okunması ve düzenlenmesi aşamasına geçilmiştir. Burada verilerin ait oldukları temaya ve alt temalarına hizmet edecek şekilde bir araya getirilmesi söz konusudur. Örneğin “fabrika uygulaması” temasına hizmet eden fotoğraflar, videolar, günlük, geçerlik toplantı tutanakları, öğrenci ürünleri, veri kayıt formları araştırmacı tarafından tekrar tekrar okunmuş ve fabrika uygulaması teması altında bir araya getirilmiştir. Bundan sonraki evrede düzenlenen veriler, doğrudan alıntılarla desteklenmiştir. Son olarak tanımlanan bulgular açıklanmış ve birbirleri ile ilişkilendirilmiştir. Toplanan tüm veri kaynaklarından alıntılar yapılmıştır. Veri toplama formlarıyla elde edilen veriler ise grafiksel olarak analiz edilmiştir.

Bulgular

Sakarya İli Engellilere Yönelik İş Gücü Piyasa Analizi Sonuçları

İş gücü piyasa analizi için gerekli olan veriler çeşitli kurum ve kuruluşlardan toplanmıştır. Bu kurum ve kuruluşlar şu şekilde sıralanmaktadır: Sakarya İş ve İşçi Bulma Kurumu (İŞKUR), Sakarya Valiliği, Sakarya Ticaret ve Sanayi Odası (SATSO), Doğu Marmara Kalkınma Ajansı (MARKA), Şehit Ali Borinli Meslekî Eğitim Merkezi, Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD), Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Küçük ve Orta Ölçekli Sanayii Geliştirme ve Destekleme Başkanlığı (KOSGEB). İş gücü piyasa analizi için öncelikle Sakarya ili İŞKUR'daki açık iş istatistikleri ile, işe başvuran ve işe yerleştirilen engelli istatistikleri ile ilgili bilgiler elde edilip grafiğe aktarılmıştır. Sakarya ilinde engelliler için açık iş istatistikleri ile işe başvuran engelli sayıları birbirine yakın oranda olmasına rağmen, işe yerleştirilen engelli sayısının düşük olması dikkat çekmektedir. Sakarya il geneli için istihdam açığı olan iş yerlerinin sektörel dağılımlarına gereksinim duyulmuş ve İŞKUR'dan elde edilen veriler grafiğe aktarılmıştır. Sonuç olarak engelliler için açık iş oranı en yüksek sektör "imalat" sektörü olarak belirlenmiştir.

Sakarya ilinde personel temininde güçlük çekilen iş türlerinin dağılımına bakıldığında ise yine "imalat" sektörünün personel temininde en çok güçlük çekilen sektör olduğu belirlenmiştir. Sakarya ilinde 4857 sayılı İş Kanununun 30. Maddesi kapsamında engelli personel çalıştırmakla yükümlü iş yerlerinin sektörel dağılımları incelenmiş ve yine "imalat" sektörü en yaygın sektör olarak belirlenmiştir. İmalat sektöründe yer alan firmaların istihdam alanları açısından dağılımları incelendiğinde %18'lik oran ile tekstil sektörünün Sakarya ilinde en yaygın sektör olduğu görülmektedir.

Bu nedenle bu araştırmada, meslekî eğitim merkezinde açılması planlanan atölye için imalat sektörlerinden "tekstil" sektörü çalışma alanı olarak seçilmiştir. Araştırmacı, açılacak atölyede tekstil alanından hangi iş türünün yapılacağına karar verme sürecinde 7 tekstil fabrikasını ziyaret etmiş fakat yalnız 2 tanesi için gözlem izni almıştır. Bu iki fabrikada yapılan kamera kayıtları gözlem formuna dökülmüş ve bu dökümler bazı kriterler açısından incelenmiştir. Bu kriterler; öğretilmesi hedeflenen iş türü iş güvenliği riski taşımamalı; uzun eğitimleri içeren (birkaç yıl) meslekî bilgi ve uzmanlık gerektirmemeli; çalışanı fiziksel olarak aşırı zorlayacak bir iş türü olmamalıdır. Bu kriterler göz önüne alınarak iş türünün tekstil-paketleme (erkek gömleği paketleme) işi olmasına karar verilmiştir.

Özel Eğitim Meslekî Eğitim Merkezinde İş Gücü Piyasa Analizine Dayalı Atölye Açma Süreci

İş gücü piyasa analizine dayalı olarak belirlenen meslek türü tekstildir. Meslekî eğitim merkezinde açılması planlanan tekstil atölyesi Tübitak desteği ile açılmıştır. Atölye açma süreci; a) atölye için fiziksel veri toplanması, b) atölyenin temizlenmesi ve boyanması, c) atölye için zemin kaplaması yapılması, d) masa ve dolapların yerleştirilmesi, e) malzemelerin getirilmesi ve f) öğretim sürecine başlanması aşamalarından oluşmaktadır. Resim 1’de atölyeden görüntüler yer almaktadır.

Resim 1. Atölyede öğrencilerle yürütülen çalışmalar 3 Nisan 2014-14 Nisan 2014

Yeterliklere dayalı bir meslekî eğitim programının öğeleri.

Yeterliklere dayalı bir meslekî eğitim programı: a) iş analizi, b) yeterliğe dayalı hedefler ve c) öğretim envanteri olmak üzere üç temel öğeden oluşmaktadır. İş analizi; işin tanımı ve işlem analizi süreçlerini kapsamaktadır. Yeterliklere dayalı hedefler ise; tekstil paketleme işi bilişsel alan, duyuşsal alan ve psiko-motor alanlara ilişkin yeterliklere dayalı hedefleri kapsamaktadır. Öğretim envanteri ise; öğretim yöntem ve tekniklerini, öğretim süreci ve değerlendirme faaliyetlerini ve öğretiminde kullanılacak değerlendirme araçlarını kapsamaktadır.

Atölye Ortamında Zihinsel Yetersizliğe Sahip Bireylere İş Öğretimine Yönelik Meslekî Öğretim Süreci

Atölye uygulamalarında araştırmacı öğrencilerle haftanın üç günü ikişer saat çalışmıştır. Araştırmacı sürece önce ilk becerinin öğretimi ile başlamıştır. İlk beceride tüm denekler 3 oturum arda arda %100 performans sergiledikten sonra ikinci beceriye geçilmiştir. Bu süreç, denekler tarafından tüm becerilerde 3 oturum %100 performans sağlanana kadar devam etmiştir. Araştırmacı sınıfın köşesine tripot ile yerleştirdiği Sony marka HD kamera ile

çalışmaların görüntü kaydını almıştır. Bu görüntü kayıtları haftalık düzenli olarak NVİVO 10 programı ile dökümleri yapılmıştır. Bu dökümlerden makro düzeyde analizler yapılarak geçerlik komitesi için veriler elde edilmiştir. Süreç döngüsü şu şekilde gerçekleştirilmiştir: Araştırmacı uygulama yaptıktan sonra görüntüleri nvivo programında dökümünü yapıp makro düzeyde analizini yapmıştır. Makro dökümlerden elde edilen sorunlar, geçerlik komitesinde tartışılmış ve bu sorunlara eylem planları ile çözümler üretilmiştir. Bu planlar, bir sonraki uygulama haftasında uygulanmış ve sonuçları ile birlikte yeni karşılaşılan problemler sonraki geçerlik komitesinde tartışılmıştır. Bu şekilde tüm becerilerde ölçüt karşılanıncaya değin döngü devam etmiştir. Atölye uygulaması için gerçekleştirilen öğretim oturumlarının sayısal bilgilerine Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2. Atölye Uygulaması için Gerçekleştirilen Öğretim Oturumlarının Sayıları

BECERİLER	BURCU		CAN		MİNE	
	Grup İçinde Bireysel	Grupla Eş Zamanlı	Grup İçinde Bireysel	Grupla Eş Zamanlı	Grup İçinde Bireysel	Grupla Eş Zamanlı
Düğmeleme ve Marka Takma	21	20	17	20	19	20
Yaka Basma	18	6	19	6	17	6
Yaka Çemberi ve Kelebek Çember Takma	16	18	17	18	13	18
Katlama ve Ütüleme	24	4	18	4	21	4
Etiketleme ve Jelatinleme	4	5	4	5	4	5
Toplam	83	53	76	53	74	53

Atölye uygulaması için gerçekleştirilen yoklama oturumlarının sayısal bilgilerine Tablo 3’de yer verilmiştir.

Tablo 3. Atölye Uygulaması İçin Gerçekleştirilen Yoklama Oturumlarının Sayıları

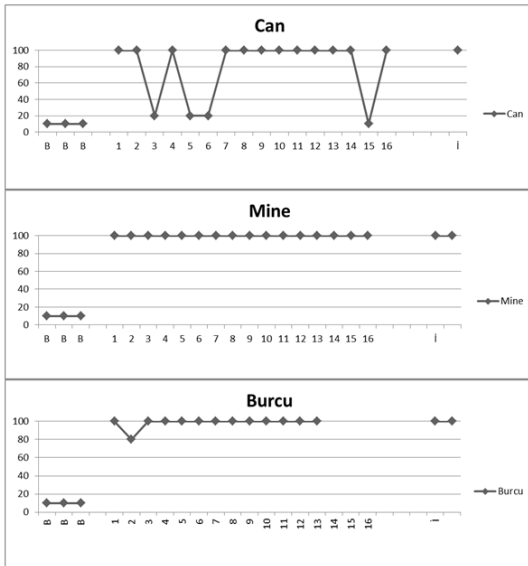
BECERİLER	BURCU	CAN	MİNE
Düğmeleme ve Marka Takma	18	20	21
Yaka Basma	21	16	16
Yaka Çemberi ve Kelebek Çember Takma	13	12	12
Katlama ve Ütüleme	12	11	11
Etiketleme ve Jelatinleme	9	7	8
Toplam	73	66	68

Uygulama sürecinde gerçekleştirilen yoklama ve öğretim oturumları araştırmacı tarafından hazırlanan “Küçük Grup Düzenlemesiyle Sunulan

Aşamalı Yardımla Öğretim Planı” çerçevesinde uygulanmıştır. Bu planda öğrenci bilgileri, kazandırılacak hedef davranışlar, uzun ve kısa dönemli amaçlar, ortam, yöntem, araç gereç ve materyaller, yoklama ve öğretim süreçlerinin nasıl gerçekleştirileceği, beceri yönergesinin nasıl sunulacağı, kontrol edici ipuçlarının nasıl kullanılacağı, ipuçlarının nasıl silikleştirileceği, öğrencinin tepkilerine ne şekilde dönüt verileceği, tepkilerin nasıl kaydedileceği, deneme sunuş biçimleri ve değerlendirme süreçlerinin nasıl gerçekleştirileceği vb. konular detaylı olarak planlanmış ve planda yer aldığı şekilde uygulanmıştır.

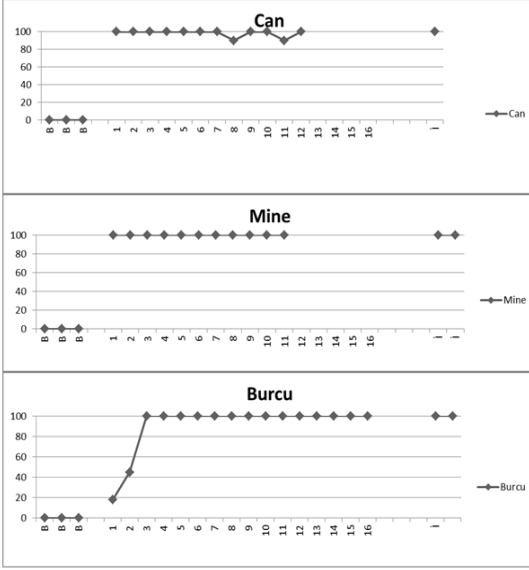
Tekstil - paketleme işi kapsamında öğrencilere beş farklı alt becerinin öğretilmiştir. Öğrencilerin yoklama oturumlarındaki performanslarına ilişkin veriler grafiklere aktarılarak yorumlanmıştır.

Grafik 1’e aktarılan verilerde, tüm öğrencilerin düğmeleme ve marka takma becerisi için öğretim başlamadan önce yapılan değerlendirme oturumlarında başlama düzeyi verilerinin %0 düzeyinde olduğu gözlenmiştir. Öğrencilerden Can 16, Mine 16 ve Burcu 13 öğretim oturumu sonucunda düğmeleme ve marka takma becerisinde %100 düzeyinde doğru tepki oranına ulaşmıştır. Öğretim bittikten 3 hafta sonra da öğrenciler öğrendikleri bu beceriyi %100 düzeyinde doğru tepki yüzdesiyle yerine getirmişlerdir.

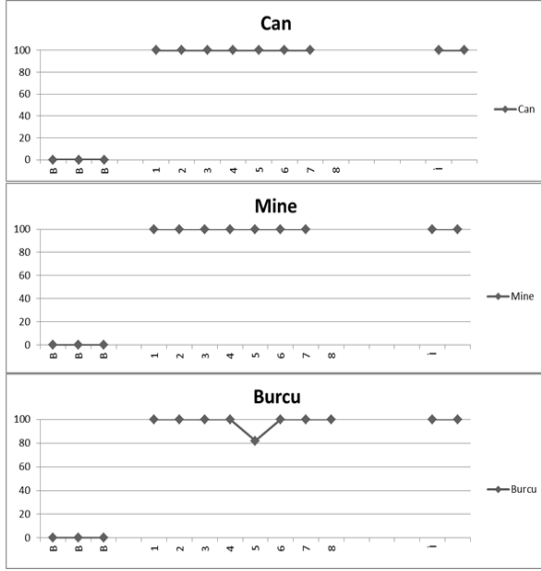
Grafik 1. Düğmeleme ve Marka Takma Becerisi Yoklama Oturumu Verileri

Grafik 2’ e aktarılan verilerde, tüm öğrencilerin yaka basma becerisi için öğretim başlamadan önce yapılan değerlendirme oturumlarında başlama düzeyi verilerinin %0 düzeyinde olduğu gözlenmiştir. Öğrencilerden Can 12, Mine 11 ve Burcu 16 öğretim oturumu sonucunda yaka basma becerisinde %100 düzeyinde doğru tepki oranına ulaşmıştır. Öğretim bittikten 3 hafta sonra da öğrenciler öğrendikleri bu beceriyi %100 düzeyinde doğru tepki yüzdesiyle yerine getirmişlerdir.

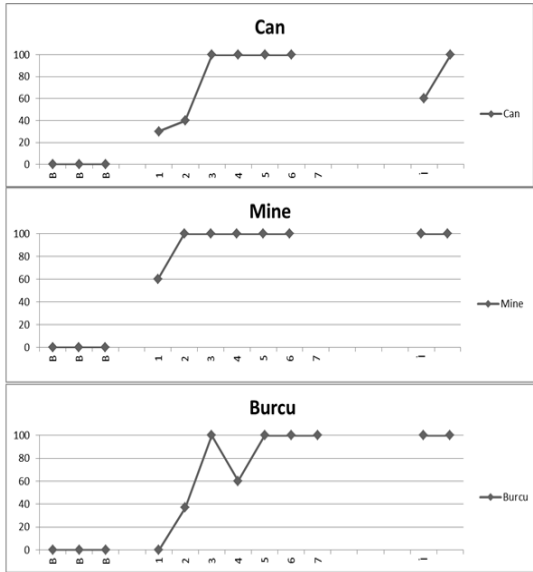

Grafik 2. Yaka Basma Becerisi Yoklama Oturumu Verileri

Grafik 3’ e aktarılan verilerde, tüm öğrencilerin yaka çemberi ve kelebek çember takma becerisi için öğretim başlamadan önce yapılan değerlendirme oturumlarında başlama düzeyi verilerinin %0 düzeyinde olduğu gözlenmiştir. Öğrencilerden Can 7, Mine 7 ve Burcu 8 öğretim oturumu sonucunda yaka çemberi ve kelebek çember takma becerisinde %100 düzeyinde doğru tepki oranına ulaşmıştır. Öğretim bittikten 3 hafta sonra da öğrenciler öğrendikleri bu beceriyi %100 düzeyinde doğru tepki yüzdesiyle yerine getirmişlerdir.

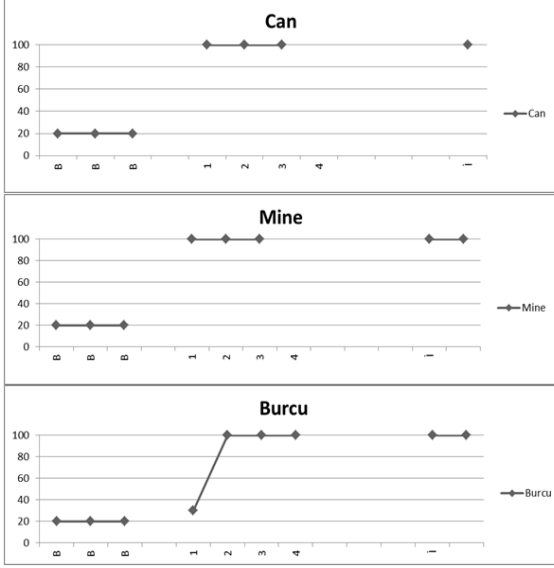
Grafik 3. Yaka Çemberi ve Kelebek Çember Takma Becerisi Yoklama Oturumu Verileri

Grafik 4. Katlama ve Ütuleme Becerisi Yoklama Oturumu Verileri

Grafik 4 incelendiğinde, tüm öğrencilerin katlama ve ütuleme becerisi için öğretim başlamadan önce yapılan değerlendirme oturumlarında başlama

düzeyi verileri %0 düzeyinde olduğu gözlemlendiği görülecektir. Öğrencilerden Can 6, Mine 6, ve Burcu 7 öğretim oturumu sonucunda katlama ve ütüleme becerisinde %100 düzeyinde doğru tepki oranına ulaşmıştır. Öğretim bittikten 3 hafta sonra da öğrenciler öğrendikleri bu beceriyi %100 düzeyinde doğru tepki yüzdesiyle yerine getirmişlerdir.

Grafik 5. Etiketleme ve Jelatinleme Becerisi Yoklama Oturumu Verileri

Grafik 5 incelendiğinde, tüm öğrencilerin etiketleme ve jelatinleme becerisi için öğretim başlamadan önce yapılan değerlendirme oturumlarında başlama düzeyi verileri %0 düzeyinde olduğu gözlemlendiği görülmektedir. Öğrencilerden Can 3, Mine 4 ve Burcu 4 öğretim oturumu sonucunda etiketleme ve jelatinleme becerisinde %100 düzeyinde doğru tepki oranına ulaşmıştır. Öğretim bittikten 3 hafta sonra da öğrenciler öğrendikleri bu beceriyi %100 düzeyinde doğru tepki yüzdesiyle yerine getirmişlerdir.

Zihinsel Yetersizliğe Sahip Bireylere Atölye Ortamında İş Öğretimine Yönelik Yapılan Meslekî Öğretimin Gerçek İş Ortamında Genellenme Süreci

Fabrika uygulamasının ilk gününde, kalabalık ve yüksek ses tonu nedeniyle öğrenciler uyum sağlamakta oldukça güçlük çekmişlerdir. Fakat ikinci hafta bu uyum güçlüğüne azalmaya başladığı gözlenmiştir (18 Nisan 2014,

Günlük)

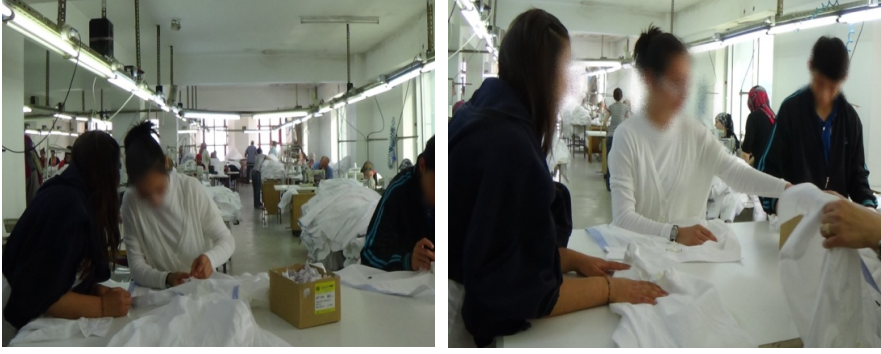
Resim 2. Fabrika Uygulamaları 2 Mayıs 2014

Fabrika uygulamaları toplam 10 hafta sürdürülmüştür. Bu süreçte öğrenciler atölyede öğrendikleri 5 beceriyi fabrikada uygulamışlardır. Öğrenciler doğrudan seri üretimde çalıştırılmıştır. Öğrencilerin yaptıkları becerileri fabrikadaki diğer çalışanlar ile aynı hızda yapmaları dikkat çekici bir bulgudur (25 Nisan 2014, Günlük; 25 Nisan 2014, Kamera Kaydı).

Resim 3. Fabrika Uygulamaları 12 Mayıs 2014

Araştırmacı başlangıçta öğrencilerin yaptıkları ürünlerin %30'unda hata yaptıkları kayıt altına almıştır. Uygulamanın son günlerine doğru bu hata oranının oldukça düşük olduğu gözlenmiştir. Bölüm şefi son haftalarda öğrencilerin ürünlerini hiç kontrol etmeye gerek duymadan kolilere yerleştirmiştir (12 Mayıs 2014, Günlük; 12 Mayıs 2014, Kamera Kaydı).

Resim 4. Fabrika Uygulamaları 13 Haziran 2014

Öğrenciler atölyede öğrendikleri becerilerin dışında fabrikada paketleme bölümünde yeni iki beceri daha öğrenmişlerdir. Meto temizleme ve şerit takma becerileri uygulamacı tarafından iş başı eğitimi kapsamında öğretilmiş ve öğrendikleri gün bu beceriler ile üretime katkı sağlamışlardır. Öğrencilerin öğrendikleri tüm becerileri farklı materyallere genelledikleri de gözlenmiştir (Kamera Kaydı, 13 Haziran 2014).

Sonuç ve Tartışma

Bu araştırmanın ilk evresinde Sakarya ili için engellilere yönelik “iş gücü piyasa analizi” çalışması yapılmıştır. Çetinkaya (2012) yerel iş gücü piyasa analizi çalışmasının, gerek işe yerleştirme hizmetleri gerekse meslekî eğitim programlarının sağlıklı şekilde uygulanması açısından önemli olduğunu belirtmektedir.

Ülkemizde iş gücü piyasa analizleri, İŞKUR tarafından her yıl düzenli olarak yapılmaktadır. Her şehre yönelik ayrı ayrı iş gücü piyasa analizleri yapılarak o illerdeki gerçek istihdam ihtiyaçları belirlenmektedir. Ancak bu noktada iki temel sorun mevcuttur. Bunlardan ilki; yapılan iş gücü piyasa analizleri, “engelli olmayan bireylere” yönelik istihdam ihtiyaçlarını göstermektedir. Bu analizler engelli bireylere yönelik istihdam ihtiyaçlarını yansıtmamaktadır. Bu nedenle yetersizliğe sahip bireylere yönelik her il için ayrı ayrı iş gücü piyasa analizlerinin yapılmasına ihtiyaç vardır. Böyle bir analiz daha önce yapılmadığı için bu araştırmada öncelikle Sakarya iline yönelik engelliler için iş gücü piyasa analizi yapılmıştır. Bu araştırma kapsamında gerçekleştirilen iş gücü piyasa analizi çalışması, bu nitelikteki ilk çalışmadır. İŞKUR’un bu analizleri her il için ve her yıl engellilere yönelik olarak gerçekleştirmesine gereksinim duyulmaktadır. Diğer sorun ise; meslekî eğitim merkezlerinde atölyeler açılırken iş gücü piyasa analizlerinin sonuçlarına bakılmaksızın

açılmasıdır. İŞKUR'un bu analizleri her yıl düzenli olarak meslekî eğitim merkezleri, meslek liseleri ve iş okullarıyla paylaşması ve okulların da atölye açmadan önce İŞKUR'dan öneri alması, yetersizliğe sahip bireylerin istihdam edilebilmeleri için bir önlem olarak düşünülebilir.

Sakarya ili iş gücü piyasa analizi sonuçlarına göre: Sakarya il geneli sektörler itibarıyla açık iş oranları ve istihdamı zorunlu işyerleri dağılımında “imalat” sektörü en yaygın sektör olarak belirlenmiştir. İmalat sektörleri arasında en yaygın sektör ise “tekstil” sektörüdür. Bu analiz çalışmasının sonuçlarına göre Sakarya ili engelliler için belirlenen iş türü (tekstil-paketleme işi) için meslekî eğitim merkezinde bir atölye açılmış ve bu atölyede zihinsel yetersizliğe sahip üç öğrenciye tekstil-paketleme işi öğretilmiştir. Öğrencilerin öğrendikleri bu iş türünü gerçek iş ortamında uygulamaları ve bağımsız çalışabilir düzeye ulaşmaları sağlanmıştır. Alanyazında meslekî eğitim kapsamında pek çok meslekî beceri öğretimine yönelik araştırmalara rastlanmaktadır. Bu beceriler arasında elektrikli çim biçme makinesiyle çim biçme (Aslan, 2009), oto yıkama (Topsakal, 2004), otel kat hizmetleri (Değirmenci, 2010), soda makinesi, teksir makinesi (Chandler, Schuster ve Stevens; 1993), ve fotokopi makinesi (Yücesoy, 2006) kullanma, ofis temizliği işleri (Cihak, Kessler ve Alberto, 2008; Mechling ve Ortega-Hurndon, 2007) Mitchell, Schuster ve Collins, 2000), hademelik becerileri (Cuvo, Leaf ve Borakove; 1978), hediye paketleme (Ellen, Stonecipher, Schuster, Belva ve Grisham, 1999), düğme dikme, elbise kenarlarını kıvrma, el dikişi (Kathleen, 1979), kutu yapıştırma (Maciag, Schuster, Collins ve Cooper; 2000), sandviç yapma, yumurta patates haşlama, fırında bisküvi pişirme (Schuster, Gast ve Wolery; 1988), kahve yapma, bulaşık yıkama ve bahçe sulama (Steed ve Lutzker; 1999), masa düzenleme, elektrikli süpürge ile süpürme, toz alma (Steed ve Lutzker; 1997), tepegöz asetati temizleme, şekerleme yapma, lavabo temizleme, giysi katlama, postalamak için zarf hazırlama (Wolery, 1991) gibi beceriler yer almaktadır. Bu araştırmada da “erkek gömleği paketleme işi” öğretilmiştir. Bu iş türünün seçilmesinde öğrencilerin buldukları ile yönelik yapılan iş gücü piyasa analizi çalışmasının sonuçları göz önünde bulundurulmuştur. Dolayısıyla öğrenciler için istihdamda yer alma ve istihdam kalıcılığı açısından alanyazındaki iş öğretimine yönelik diğer araştırmalardan farklı bir özellik taşımaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde de iş gücü piyasa analizi çalışmaları etkili bir şekilde yapılmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri İşgücü

İstatistikleri Bürosu (Bureau of Labor Statistics of The U.S.) bu amaçla kurulmuş bir kuruluştur. İstihdam ve ekonomiye ilişkin bilgileri toplamak, analiz etmek ve yaymakla sorumlu olan bu büro, ülkemizdeki İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun (İŞKUR) her yıl gerçekleştirdiği genel ve yerel iş gücü piyasa analizi çalışmalarına benzer çalışmalar yürütmektedir. Ayrıca genel iş gücü piyasa analizi çalışmalarının yanı sıra, yerel iş gücü piyasa analizi çalışmaları da gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda New York, Philadelphia, Boston, Atlanta, Chicago, Dallas, Kansas, San Fransisco eyaletlerine ve bu eyaletlerin şehirlerine yönelik ayrı ayrı yerel iş gücü piyasa analizi çalışmaları yapılmış olmakla birlikte bu eyaletlerde “engellilere yönelik” yerel iş gücü piyasa analizi çalışmaları yapılmamıştır. Benzer şekilde ülkemizde de bu nitelikte bir çalışmaya rastlanamamıştır. Ülkemizde hem genel hem de her şehre yönelik yerel iş gücü piyasa analizi çalışmaları yapılmakta fakat engellilere yönelik yerel iş gücü piyasa analizi çalışmaları yapılmamaktadır. Bu araştırma, bu nitelikteki ilk araştırma özelliğini taşımaktadır. Bu tür engellilere yönelik yerel iş gücü piyasa analizi çalışmaları yapılması ve engellilerin bu analiz sonuçlarına dayalı olarak istihdama yönlendirilmesi ve meslekî eğitim çalışmalarının da bu analiz sonuçlarına dayalı olarak yürütülmesi istihdam sağlama ve istihdamda kalıcılık çalışmaları için önemli görülmektedir.

İş gücü piyasa analizi sonuçlarına göre Sakarya ilinde iş arayan yetersizliğe sahip birey sayısı ile açık iş bulunan işyeri kontenjan sayısı birbirine çok yakın olmasına rağmen, işe yerleştirilen engelli işçi sayısının düşük olması, alanyazının desteklediği gibi, meslekî eğitim hizmetlerinin yetersizliği ile açıklanabilir (Başar-Coşgun, 2010; Gündoğdu, 2010; Gürsel ve ark., 2007; Özdemir, 2008; Yalçın ve ark., 2007).

İş gücü piyasa analizi çalışmasında engelli çalıştırmakla yükümlü işyerlerinin dağılımının belirlenmesi önemlidir. Bu dağılım göz önünde bulundurulduğunda engellilere yönelik açık istihdam alanlarının belirlenmesi halinde meslekî eğitim hizmetleri işlevsel bir şekilde sağlanabilir. Ancak ülkemizde kota kapsamına giren (50+ işçi çalıştıran) işyeri sayısı ne yazık ki %1.86 gibi az bir orana sahiptir (Aydınlat, 2012). Dolayısıyla yasal düzenlemelerde değişikliğe gidilerek daha küçük ölçekli işyerlerinin de kota kapsamına dâhil edilmesi bu problemin çözümünde etkili olabilir. Zorunlu kota sistemine rağmen istihdamda istenilen sonucun elde edilememesi üzerine hükümet tarafından “2005-2010 Özürlülerin İstihdamı Eylem Planı” hazırlanmıştır. Ancak bu eylem planı sonuçları da istenen etkiyi yaratamamıştır (Boyraz, 2010).

Bu araştırma kapsamında yapılan iş gücü piyasa analizinde, İŞKUR tarafından yetersizliğe sahip bireylere yönelik açılan kursların işlevselliği sorgulanmıştır. Açılan kursların engellilere yönelik iş piyasasına hizmet etmediği sonucuna ulaşılmıştır (İŞKUR Kurslar Dokümanı, 2013). Ancak bu kurslara katılan bireylerin kurs sonrası istihdam durumlarına yönelik bir araştırmanın bulunmaması, kursların işlevselliğinin sorgulandığı noktada, kesin sonuca ulaşılamamasına neden olmuştur. Dolayısıyla, İŞKUR'un her yıl düzenli olarak açtığı engellilere yönelik kurslara katılanların istihdam edilme durumlarının yine İŞKUR tarafından araştırılarak raporlaştırılması bu kursların işlevselliğinin belirlenmesi açısından önemli bir adım olacağı düşünülmektedir.

Bu araştırmanın alanyazındaki diğer araştırmalardan farklı olan başka bir özelliği ise atölye ortamında öğretilen iş türünün gerçek iş ortamına genelleme sürecinde de öğrencilerin uygulamacı tarafından 2 ay süre ile desteklenmeleri ve bu sürecin sonunda gerçek iş ortamında onların bağımsız çalışabilir düzeye ulaşmaları olmuştur. Ülkemizde sistematik ve kapsamlı bir meslekî eğitim programı ile zihinsel yetersizliğe sahip bireylere gerçek iş ortamında meslek kazandırılmasına yönelik 1 araştırma yapılmıştır. Cavkaytar (2012) tarafından yürütülen bu araştırma, "Zihin Yetersizliği Olan Yetişkinlere Garsonluk Meslekî Eğitimi Projesi" başlıklı bir proje olarak çalışılmıştır. Bu projede zihinsel yetersizliği olan gençlere kafe garsonluk meslekî becerileri gerçek iş ortamında kazandırılmıştır. Bu araştırma, kapsamlı bir meslekî eğitim programının uygulanmasıyla, bir beceri değil bütünüyle bir meslek öğretimi yapılması ve gerçek iş ortamında uygulanması açısından kapsamlı ve işlevsel bir çalışma özelliği göstermektedir. Bu tür araştırmaların sayısının artırılması, zihinsel yetersizliğe sahip bireyler için örnek teşkil edebilecek meslekî eğitim programlarının geliştirilmesi, bu programların okullarda uygulanmasının yaygınlaştırılması ve gerçek iş ortamlarında yürütülecek çalışmalara örnek teşkil etmesi açısından önemli görülmektedir.

İşbaşında deneyim kazanmak suretiyle meslekî eğitim alan yetersizliğe sahip bireylerin daha fazla istihdam olanağına sahip oldukları belirlenmiştir (Clark, 2007; Dawe, 2004; Guenther, Falk, Arnott, Lucardie ve Spiers, 2008) Nitekim Güneş ve Akçamete'nin (2014) araştırma bulgularına göre işverenlerin özel gereksinimi olan bireylerin iş ve işyeri deneyimlerinin arttırılmasının ve işe göre hazırlanmalarının gerekli olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca bu araştırma bulgularında, özel gereksinimi olan bireylerin okul döneminde eğitimlerinin bir kısmını işyerlerinde almaları, iş tanımlarını yapılabildiği özel gereksinimi

olan bireylerin iş tanımlarına göre eğitilmeleri gerektiği vurgulanmıştır. Son zamanlarda işyeri destekli çalışmalarda çoklu yetersizliğe sahip çalışanların işbaşında iş becerileri konusunda eğitilmesi önemle vurgulanmaktadır (Lattimore ve Parsons, 2006). Dolayısıyla işyerlerinde gerçekleştirilen iş başı eğitim programlarının etkisini inceleyen yeni araştırmalara gereksinim duyulmaktadır. Bu araştırmada meslekî beceriler atölyede kazandırılmıştır ve kazandırılan bu becerilerin genellemesi fabrika ortamında sağlanmıştır. Ayrıca atölyede öğretilen becerilerden farklı olarak, fabrikada iş başında yeni beceriler de öğretilmiştir. Bu anlamda bu araştırma ülkemizde iş başı eğitim veren sınırlı sayıdaki araştırmalardan bir tanesi olma özelliğini taşımaktadır.

Ayrıca işbaşı eğitim kapsamında; Davies ve arkadaşları, (2014), Christian ve Pooling (1997), Davies, Beyer ve Meek (2014) yetersizliğe sahip bireylere iş başında meslekî becerilerin öğretimini gerçekleştirmişlerdir. Bonete ve ark., (2015) işyerinde problem çözme becerilerini gelişimsel yetersizliğe sahip çalışanlara öğretmiştir. Ayrıca Gaylord-Ross ve ark., (1995), Coble-Temple, Mona ve Bleecker (2003), Banks, Charleston, Grossi ve Mank (2001), Grossi ve ark., (1994) ise yetersizliğe sahip bireylere işyerinde sosyal beceriler öğretmişlerdir. Garff ve Storey (1998) bu bireylere işyerinde temizlik ve hijyen becerilerini öğretmiştir. Grossi ve Heward (1998) yetersizliğe sahip bireylerin iş verimliliğinin iş başında artırılmasını hedeflemiştir. Arksey (2003), iş arama ve iş görüşmesi becerilerini işyerinde öğretmiştir. Tüm bu araştırma sonuçları da yetersizliğe sahip bireylere yönelik işbaşında yapılan öğretim süreçlerinin etkililiğini göstermektedir.

Bu araştırma sonuçlarından hareketle ileri araştırmalara yönelik olarak Milli Eğitim Bakanlığına bağlı meslekî eğitim merkezlerinde atölye açmadan önce merkezin bulunduğu şehre yönelik iş gücü piyasa analizlerinin yapılması ve bu analiz sonuçlarına göre belirlenen iş türüne yönelik atölye açılması önerilebilir. Bu atölyelerde eğitim alan öğrencilerin, aldıkları eğitim doğrultusunda işe yerleştirebilmeleri ve istihdam edilebilirlik oranlarının artması açısından önemlidir. Geçiş sürecinin; okul, aile ve İŞKUR ve iş ve meslek danışmanları işbirliği ile, bireyselleştirilmiş geçiş planlarının hazırlanması suretiyle sistematik olarak gerçekleştirildiği yeni araştırmalar yapılabilir. İŞKUR tarafından her il için hazırlanan iş gücü piyasa analizi raporları, yetersizliğe sahip bireylere yönelik olarak da hazırlanarak raporlaştırılması önerilebilir. İŞKUR tarafından yetersizliğe sahip bireylere yönelik açılan kursların işlevselliği araştırılması ve istihdam edilebilirlik oranı yüksek olan kursların açılması

teşvik edilebilir. İş başı eğitimlerin yaygınlaştırılması ve işe başlayan her yetersizliğe sahip öğrenciye sistematik destek sunacak istihdam uzmanlarının yetiştirilmesi önerilebilir.

Kaynakça

- Aktaş, C., Gergin, S., Kuz, T., Mutluoğlu, L., Uğurlu, B. ve Yılmaz, Z. (2004). Türkiye korumalı işyerleri araştırmaları. *Öz-Veri Dergisi, T.C. Başbakanlık Özür-lülüler İdaresi Başkanlığı, 1(2)*, 153-375.
- Arıkan, S. (2018). Özel sektörde engelli istihdamı. S. Arıkan ve E. Ayyıldız, (Ed.), *Engelli bireylerin destekli istihdamı* içinde (93-100). İstanbul: Akademik Kitaplar Yayınevi.
- Arksey, H. (2003). Scoping the field: services for carers of people with mental health problems. *Health and Socail Care in the Community, 11(4)*, 335-344.
- Aslan, T. (2009). *Zihinsel yetersizliği olan bireylere elektrikli çim biçme makinesiyle çim biçme becerisi öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aslan, Y. (2009). *Zihinsel yetersizliği olan bireylere kumaş üzerine çizilen desene pul işleme becerisinin öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydınonat, N. E. (2012). *Engelli istihdamını arttırmanın yolları*. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, Değerlendirme Notu.
- Banks, B., Charleston, S., Grossi, T. ve Mank, D. (2001). Workplace supports, job performance and integration outcomes for people with psychiatric disabilities. *Psychiatric Rehabilitation Journal, 24*, 289-296.
- Başar-Coşgun, M. (2010). *Özel gereksinimi olan bireylerin okul hayatından iş hayatına geçiş becerilerinin anne-baba görüşlerine göre belirlenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Bilican, F. I. ve Polat, B. (2018). Engeli olan bireylerin kendi bakış açılarıyla istihdam ile ilgili eleştiri, görüş ve önerileri: psikolojik bir bakış açısı. S. Arıkan ve E. Ayyıldız, (Ed.), *Engelli bireylerin destekli istihdamı* içinde (109-124). İstanbul: Akademik Kitaplar Yayınevi.
- Bonete, S., Dolores, M. ve Fernández-Parra, A. (2015), Group training in interpersonal problem-solving skills for workplace adaptation of adolescents and adults with asperger syndrome: A preliminary study. *Autism, 19(4)*, 409-420.
- Boyras, Ş. (2010). *Çalışma hayatında engelliler*. <http://www.toprakisveren.org.tr/2010-87-sukruboyrazz.pdf>.
- Bureau of Labor Statistic. (03.04.2013) <http://www.bls.gov/news.release/pdf/disabl.pdf>
- Cavkaytar, A. (2012). Eskişehir'in renkleri gökkuşağında buluşuyor: zihin yetersizliği olan yetişkinlere garsonluk mesleği eğitimi projesi. Eskişehir Tepebaşı Belediyesi İŞKUR Meslek kazandırma kursu projesi. Proje süresi: 2012-2013.
- Cavkaytar, S. (2009). *Dengeli okuma yazma yaklaşımının Türkçe öğretiminde uygulanması: İlköğretim 5. sınıfta bir eylem araştırması*. Yayımlanmamış doktora tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Chandler, W., Schuster, J. W. ve Stevens, K. B. (1993). Teaching employment skills to adolescents with mild and moderate disabilities using a constant time delay procedure. *Educatin and Training in Mental Retardation*, 28(2), 155-168.
- Christian, L. ve Poling, A. (1997). Using self-management procedures to improve the productivity of adults with developmental disabilities in a competitive employment setting. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 30(1), 165-172.
- Cihak, D. F., Kessler, K. ve Alberto, P. A. (2008). Use of a handheld prompting system to transition independently through vocational tasks for students with moderate and severe intellectual disabilities. *Education and Training in Developmental Disabilities*, 43(1), 102-110.
- Clark, C. (2007). *Connecting the dots: a successful transition for deaf students from vocational education and training to employment*. <http://www.ncver.edu.au/research/proj/nr04004.pdf>
- Coble-Temple, A., Mona, L. R. ve Bleecker, T. (2003). Accessing personal assistance services in the workplace: Struggles and successes. *Journal of Vocational Rehabilitation. Special Issue: Personal Assistance Services in the Workplace*, 18(2), 113-123.
- Costello, P. J. M. (2007). *Action research*. New York: Continuum.
- Cuvo, A. J., Leaf, R. B. ve Borakove, L. B. (1978). Teaching janitorial skills to the mentally retarded: acquisition, generalization, and maintenance. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 11(3), 345-355.
- Çetinkaya, E. (2012). *Sakarya işgücü piyasası analiz çalışması*. Sakarya: Sakarya Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü.
- Davies, A., Beyer, S. ve Meek, A. (2014). Age peer supported work experience and apprenticeship and their impact on young people with intellectual disabilities, peers and employers. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 27, 372-374.
- Dawe, S. (2004). *Moving on from enabling courses: Why do some students remain in enabling courses?* Australia: NCVER, Adelaide.
- Değirmenci, H. D. (2010). *Zihinsel yetersizliği olan bireylere otel kat hizmetleri becerilerinin öğretiminde videoyla model olma yönteminin etkililiği*. Yayımlanmamış doktora tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Department of Labor's Office of Disability Employment Policy. (11.04.2013). <http://www.dol.gov/odep/>
- Disability Status Report - United States. (04.02.2014). http://www.disabilitystatistics.org/StatusReports/2012-PDF/2012-StatusReport_US.pdf?CFID=14923614&CFTOKEN=24075feb8615ea46-9545BE7B-5056-B400-0DB2F19241C60D99&jsessionid=8430e1852ab47d00b1897656318213f56582#cgi.SCRIPT_NAME#
- Doğan, H. (1983). Meslekî ve teknik eğitimin ilkeleri ve gelişmesi. *Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 16(1), 167-181.
- Eren, A. (2010). *Engellilerin iş yerlerinde çalıştırılması için yapılabilecekler üzerine bir araştırma*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Guenther, J., Falk, I., Arnott, A., Lucardie, D. ve Spiers, H. (2008). *Examining learning partnerships in northern Australia*. Adelaide: National Centre for Vocational Education Research.

- Garf, J. ve Storey, K. (1998). The use of self-management strategies for increasing the appropriate hygiene of persons with disabilities in supported employment settings. *Education and Training in Mental Retardation and Developmental Disabilities*, 33(2), 179-188.
- Gaylord-Ross, R., Park, H. S., Johnston, S., Lee, M. ve Goetz, L. (1995). Individual social skills training and co-worker training for supported employees with dual sensory impairment. Two case examples. *Behaviour Modification*, 19(1), 78-94.
- Grossi, T. A., Kimball, J. W. ve Heward, W. L. (1994). "What did you say?" Using review of taperecorded interactions to increase social acknowledgments by trainees in a community-based vocational program. *Research in Developmental Disabilities*, 15(6), 457-472.
- Grossi, T. A. ve Heward, W. L. (1998). Using self-evaluation to improve the work productivity of trainees in a community-based restaurant training program. *Education and Training in Mental Retardation and Developmental Disabilities*, 33(3), 248-263.
- Gündoğdu, A. (2010). *Bir ilköğretim okulu ve iş okulunda çalışan okul yöneticisi ve öğretmenlerin zihin engelli bireylerin işe yerleştirilmelerine ilişkin görüşleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Güneş, N. ve Akçamete, G. (2014). Özel gereksinimi olan bireylerin meslekî istihdamı Çorum ili örneği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 15(3), 1-15.
- Gürsel, O., Ergenekon, Y. ve Batu, S. (2007). Gelişimsel yetersizliği olan bireylere okuldan işe geçiş becerilerinin kazandırılmasına ilişkin öğretmenlerin ve yöneticilerin görüşleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 54-57.
- Hasırcıoğlu, A. (2006). *İşverenlerin özürlü istihdamına yaklaşımı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İŞKUR. (02.12.2013). *İstatistikler*.
<http://www.iskur.gov.tr/KurumsalBilgi/istatistikler.aspx>
- Johnson, A. P. (2005). *A short guide to action research*. Londra: Pearson.
- Kathleen, A. C. ve Cuvo, A. J. (1979). Teaching mending skills to mentally retarded adolescents. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 12(3), 401-406.
- Köksal, A. (2010). *Türkiye'de engelli istihdamı ve bir araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lattimore, L. P. ve Parsons, B. M. (2006). Enhancing job-site training of supported workers with autism: a reemphasis on simulation. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 39(1), 91-102.
- Maciag, K. G., Schuster, J. W., Collins, B. C. ve Cooper, J. T. (2000). Training adults with moderate and severe mental retardation in a vocational skill using a simultaneous prompting procedures. *Education and Training in Mental Retardation and Developmental Disabilities*, 35(3), 306-316.
- Mechling, L. C. ve Ortega-Hurndon, F. (2007). Computer-based video instruction to teach young adults with moderate intellectual disabilities to perform multiple step, job tasks in a generalized setting. *Education and Training in Developmental Disabilities*, 42(1), 24-37.

- Mengü, E. (2018). Engelli istihdamına engelli bakışı: sosyolojik açıdan değerlendirme. S. Arıkan ve E. Ayyıldız, (Ed.), *Engelli bireylerin destekli istihdamı* içinde (101-108). İstanbul: Akademik Kitaplar Yayınevi.
- Mertler, C. A. (2006). *Action research: teachers as researchers in the classroom*. London: Sage publication.
- Meşhur, H. F. (2004). Engellilerin çalışma yaşamına katılma gereği ve uygulanan istihdam politikalarının değerlendirilmesi. *Öz-Veri Dergisi, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 1(2)*, 153-375.
- Mills, G. E. (2003). *Action research: a guide for the teacher researcher*. New Jersey: Merrill Prentice Hall.
- Mitchell, R. J., Schuster, J. W. ve Collins, B. C. (2000). Teaching vocational skills with a faded auditory prompting system. *Education and Training in Mental Retardation and Developmental Disabilities, 35(4)*, 415-427.
- Özbe, F. (2018). Kariyer danışmanlığı yönergeleri. S. Arıkan ve E. Ayyıldız, (Ed.), *Engelli bireylerin destekli istihdamı* içinde (283-328). İstanbul: Akademik Kitaplar Yayınevi.
- Özdemir, S. (2008). *Türkiye’de hafif düzeyde zihinsel yetersizliği olan bireylere meslek edindirme ve istihdamlarına ilişkin politikaların değerlendirilmesine yönelik yönetici, işveren ve veli görüşleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Schuster, J. W., Gast, D. L. ve Wolery, M. (1988). The effectiveness of a constant time-delay procedure to teach chained responses to adolescents with mental retardation. *Journal of Applied Behavior Analysis, 21(2)*, 169-178.
- Steed, S. E. ve Lutzker, J. R. (1997). Using picture prompts to teach an adult with developmental disabilities to independently complete vocational tasks. *Journal of Developmental and Physical Disabilities, 9(2)*, 117-133.
- Steed, S. E. ve Lutzker, J. R. (1999). A strategy to increase independent prevocational task completion in individuals with dual diagnosis. *Behavior Modification, 23(1)*, 152-168.
- Tekin-İftar E. ve Kırcaali-İftar, G. (2006). *Yanlızsız öğretim yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Toplu, A. (2009). *Sosyal dışlanma perspektifinde Türkiye’de özürlü istihdamı*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Topsakal, M. (2004). *Zihinsel özürlü çocuklara oto yıkama becerisinin öğretimine hata düzeltmesi yapılarak gerçekleştirilen eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK). (04.02.2014.). http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1017
- Uzuner, Y. (2005). Özel eğitimden örneklerle eylem araştırmaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 6(2)*, 1-12.
- Wolery, M. (1991). Teaching chained tasks in dyads: Acquisition of target and observational behaviors. *The Journal of Special Education, 25(2)*, 198-220.

- Yalçın, V., Sedlackova, L., Petrie, A., Kaminski, A., Luhse, L. ve Jukantupa, E. (2007). Engelli bireylerin işgücü piyasasına katılım sistemleri proje raporu. *Grundtvig 2 öğrenme ortaklığı*.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, Z. (2004). Çalışan özürülülerin iş yaşamında karşılaştıkları sorunlar ve bunları etkileyen etmenler. *Öz-Veri Dergisi, T.C. Başbakanlık Özürülüler İdaresi Başkanlığı, 1(2)*, 153-375.
- Yücesoy, Ş. (2006). Zihinsel yetersizliği olan öğrencilere fotokopi çekme becerisinin öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiği. *Özel Eğitim Dergisi, 7(2)*, 29-45.